

LA VIL·LA ROMANA DE LA FÀBRICA D'ALABASTRES (LA RIERA, TARRAGONA)

LOCALITZACIÓ

El jaciment del qual es dóna notícia es troba enclavat en el terme municipal de la Riera de Gaià, als peus del turó del Castell de Santa Margarida. Les seves coordenades geogràfiques són 1° 21' 59'' E i 41° 09' 18'' N, i està a una alçada de 10 m sobre el nivell del mar.

Cal destacar la magnífica situació estratègica en què es troba. A la vora mateix del Gaià, controla el camí natural d'entrada vers l'interior que traça el mateix riu. En aquest lloc, dues elevacions separades escassament cinc-cents metres (Santa Margarida a 87 m s.n.m. i el Balcó a 84 m s.n.m.) situades a la riba dreta i esquerra respectivament, limiten el pas entre la fèrtil vall de la Riera i la no menys productora zona de Tamarit-Altafulla. Encara avui en dia és punt de penetració per la carretera que remunta el riu fins el Catllar, i seria del tot lògic que en temps antics un camí o via seguís un traçat similar, sortint de la Via Augusta, que passava a poc més d'un quilòmetre del jaciment. Deixant de banda els dos turons que esmentàvem anteriorment, les terres que hi ha junt al jaciment són d'una fertilitat elevada, i estan constituïdes per aportacions del mateix riu. Avui es troben conreades sobretot de vinya i avellaners.

Resumint, doncs, la vil·la està ubicada seguint unes directrius geoestratègiques ben clares: control de pas cap l'interior, proximitat de vies de comunicació importants, terres fèrtils per a la seva explotació agrícola i aprovisionament abundós d'aigua. Per altra banda, la proximitat al mar (poc més de dos quilòmetres), a la ciutat de Tàrraco i a la gran vil·la dels Munts deixen intuir la possibilitat d'unes relacions comercials àmplies. En l'actualitat sobre la vil·la s'aixeca la fàbrica d'Alabastres Gasull, i hi passen la carretera que du de Ferran a la Riera, l'Autopista A-7 i la conducció d'aigües del trasvassament de l'Ebre.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

La bibliografia que fa esment d'aquest jaciment és força escassa, i només ho fa de passada. L'any 1985 es publicà un opuscle¹ on s'hi pot llegir el següent:

«Tot i amb això, el que sí podem afirmar és l'existència de restes romanes al nostre terme. Sabem que la Riera de Gaià s'inclou dins d'una àrea de forta densitat de població a l'època romana i ho demostren les restes trobades durant les obres de cimentació realitzades fa uns anys a la vora del Gaià, allà on avui hi ha la fàbrica d'alabastres. Per testimonis sabem que la troballa es feu en el moment de fer els fonaments, però que per temor a la paralització de l'edificació, fou silenciada el fet; diverses peces anaren a parar a col·leccions particulars i fins i tot al Museu Arqueològic de Tarragona, on avui són exposades».

Nosaltres, no obstant, tinguérem notícia de les restes a causa d'unes obres que afectaren estructures romanes, com veurem més endavant. Els primers mesos de l'any 1989 s'obrí una gran rasa per a la col·locació de les canonades que duen l'aigua del trasvassament de l'Ebre. La rasa segueix en aquesta zona el traçat de l'autopista, i ja havia posat al descobert altres punts d'interès arqueològic². Assabentats de la troballa de ceràmiques romanes per part del Sr. Bartomeu Galindo i Margaroles, ens vàrem personar al lloc per tal de prendre algunes notes, que són les que han servit de base a aquest article. Agraïm també al Sr. Galindo que ens hagi permès d'estudiar el material que va recollir, que ha estat una eina valuosa per intentar esbrinar les cronologies.

ESTRUCTURES DE LA VIL·LA

No es veuen estructures en superfície, si bé en el jardí que hi ha junt a l'entrada de la fàbrica d'alabastres s'aprecien dos carreus de pedra mèdol que tenen tota l'aparença de ser romans. Els únics elements *in situ* van veure la llum arran de l'obertura de la rasa a què ens hem referit abans, que tenia una fondària de gairebé tres metres.

1. RAFI I BLANCH, JAUME: *Apunts històrics de La Riera de Gaià amb el Ball de la Santa Creu*. 1985, pàg. 6.

2. LÓPEZ VILAR, JORDI: «Aportacions al coneixement de la pedrera del Mèdol», *Bulletí Arqueològic R.S.A.T.*, època V, núm. 12 (1990), pàg. 99-102.

Les màquines van seccionar un *dolium* que va quedar en el tall. D'aquest *dolium* només en restava la meitat inferior, ja que la superior havia desaparegut, destruïda probablement per les successives llaurades. La base estava a un metre de la cota actual i conservava una alçada de 60 cm i un diàmetre màxim de 1,20 m. A pocs metres, entre la terra extreta al fer la rasa, vàrem localitzar un segon *dolium* idèntic al descrit i que sense dubte estava disposat de forma anàloga, essent desplaçat per les màquines del seu lloc original. D'això es dedueix la presència d'una zona dedicada a l'emmagatzematge de productes agrícoles, un camp de *dolia*, del qual desconeixem la seva extensió, però del que s'han trobat dos exemplars, Potser caldria destacar que escampats per la superfície del terreny es veuen arreu grans fragments de *dolia*.

En el punt on la rasa travessava la carretera es va fer el descobriment més interessant: una conducció d'aigua feta d'obra (làmina Ia). L'aqüeducte va ser tallat transversalment, de manera que pot ser apreciat en ambdós talls en secció, i es troba a 2,25 m del nivell actual del sòl. Està format per dos murets d'entre 40 i 45 cm d'amplada constituïts per pedres de petit tamany (4-7 cm) unides amb morter. L'interior es troba revestit d'un *opus signinum* de 2 cm de gruix, i adherida s'hi observa una dèbil capa de concreció calcària. Les cares internes dels dos murs no són completament verticals, si no que van apropant-se a mesura que baixen de manera que formen una mena de figura trapezoïdal en la secció. L'amplada del caixer és de 72 cm en la part superior i de 61 en la inferior. Advertim que no hem pogut veure la base de la conducció perquè quan vam arribar, part de la rasa ja havia estat coberta amb arena, i així, l'alçada màxima que hem apreciat és de mig metre. Això no obstant, el Sr. Galindo ens informà que continuava mig metre més avall, i que en aquesta zona avui oculta hi havia una àmfora sencera, buida per dins, que va ser tallada per les màquines a nivell del coll, i que avui roman altre cop colgada.

Sobre d'un dels murs de l'aqüeducte varen aparèixer una sèrie de materials. Són un coll i dues vores d'àmfora tarraconense del tipus Dressel 2-4. A més, segons sembla, hi havia altres fragments sense forma i algunes toves. Entre la terra extreta vora la rasa hi havia trossos dels murs de la conducció destruïts per les obres, així com dos o tres carreus de pedra mèdol de grans dimensions (làmina Ib). Es tracta, doncs, d'un aqüeducte que amb tota probabilitat agafava l'aigua del mateix riu Gaià i que ja duria segurament a la nostra vil·la, bé per l'ús domèstic, agrari o industrial. Desconeixem si aniria cobert d'alguna mane-

Làmina Ia. Aqüeducte romà seccionat.

Làmina Ib. Carreus extrets per les excavadores.

ra, i també el seu basament o estructura inferior. Es dirigia cap l'edifici de la fàbrica d'alabastres.

Finalment, a l'altra banda de la carretera i just al costat va aparèixer un nivell de cendres d'un metre de llarg i uns 5 cm de potència. No semblava relacionat amb cap estructura, però entre els carbons va recuperar-se un petit conjunt de ceràmiques cremades, que són les següents:

- Terra sigillata marmorata, forma Drag. 24/25, 1 vora.
- Ceràmica de parets fines, forma López LIV, amb decoració pentinada, 1 fons i dues carenes.
- Ceràmica comú romana, 1 fragment sense forma.
- Àmfora indeterminada, 1 fragment sense forma.

Tot plegat, ens dóna una cronologia de segon terç de segle I d.C.

CRONOLOGIA DEL JACIMENT. LA CERÀMICA SUPERFICIAL

La presència de la vil·la és fàcilment identificable per la gran quantitat de fragment que hi ha en superfície. Els més abundosos són els materials ceràmics de construcció (*tegulae* i *imbrices*) i els *dolia*. En molta menor quantitat s'observen àmfores, ceràmiques comuns i vaixel·la fina. Basem l'estudi ceràmic en la col·lecció recollida per l'esmentat Sr. Galindo, que coincideix plenament amb els tipus observats per nosaltres en una visita sobre el terreny. Els relacionem tot seguit:

- Terra sigillata sud-gàl·lica, forma Drag. 15/17, 1 fons.
- Terra sigillata sud-gàl·lica, forma Drag. 24/25, 1 vora.
- Terra sigillata sud-gàl·lica, 3 fragments sense forma.
- Terra sigillata hispànica, forma Drag. 15/17, 2 carenes.
- Terra sigillata hispànica, forma Drag. 24/25, 2 vores.
- Terra sigillata hispànica, forma Drag. 27, 4 vores.
- Terra sigillata hispànica, forma Drag. 29, 1 vora.
- Terra sigillata hispànica, 4 vores no identificables.
- Terra sigillata hispànica, 4 fons, un amb segell.
- Terra sigillata hispànica, 14 fragments sense forma.
- Terra sigillata africana A, 2 fons.
- Llàntia indeterminada, 2 fragments d'orla.
- Ceràmica comú ibèrica, 1 fragment sense forma.
- Ceràmica grisa de la Costa Catalana, 2 fragments sense forma.

fig.1

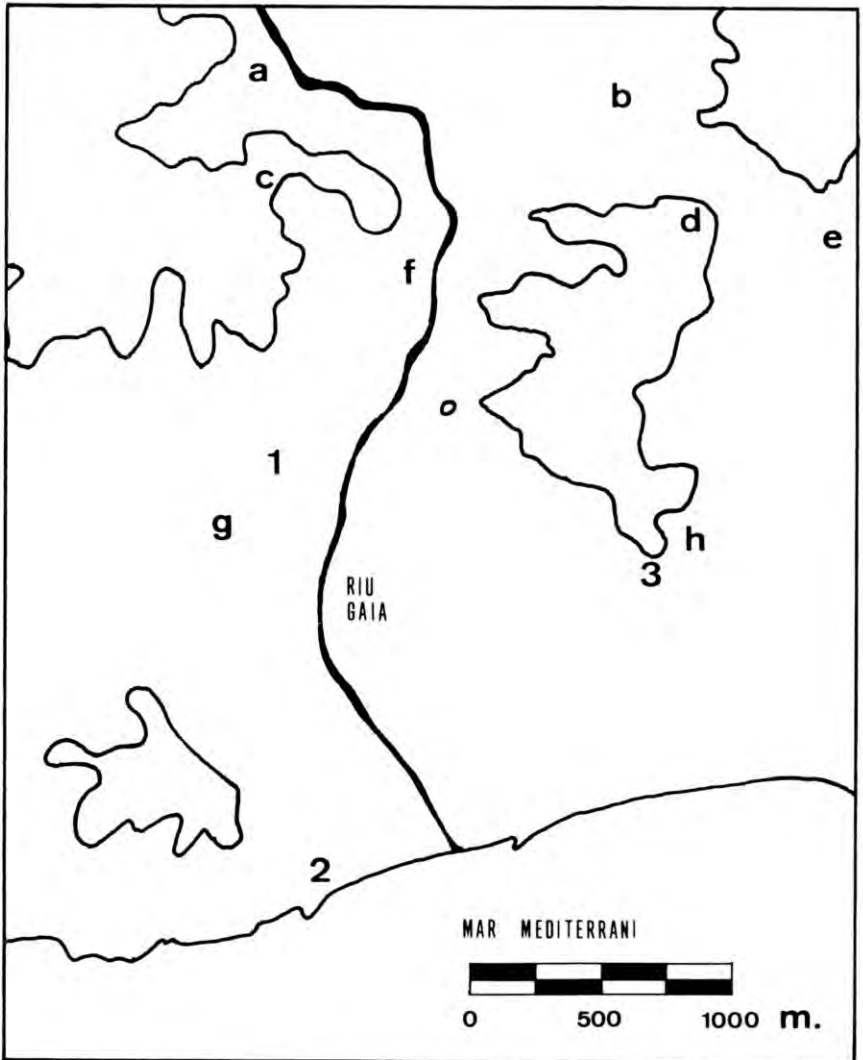

Fig. 1. Situació dels assentaments antics i de les poblacions actuals properes. Corbes de nivell cada 50 metres.

1. Ferran	a. El Pivé de Martí	e. La Casera
2. Tamarit	b. Revellà	f. Fàbrica d'Alabastres
3. Altafulla	c. Les Fontanilles	g. Ferran
	d. La Coma	h. Altafulla

- Ceràmica comú romana oxidada, 6 vores, 2 fons, 1 ansa i 4 fragments sense forma.
- Ceràmica comú romana reduïda, 2 vores, 1 fons i 2 fragments sense forma.
- Ceràmica de cuina africana, Lamb. 10 B, 1 vora.
- Ceràmica de cuina africana, Ostia III fig. 267, 1 vora.
- Ceràmica de cuina africana, 5 fragments sense forma.
- Àmfora itàlica, Dressel 1 A, 1 vora.
- Àmfora tarraconense, Dressel 2-4, 1 vora i 1 ansa.
- Àmfora tarraconense, 1 pivot i 1 ansa.
- Àmfora bètica, 2 fragments sense forma.

El conjunt proporciona una cronologia centrada en el segle I d.C. No obstant, hi ha algunes peces anteriors (ceràmica comú ibèrica, grisa de la Costa Catalana i àmfora itàlica) i altres que podrien ser un xic posteriors (em refereixo concretament a les ceràmiques comuns de cuina africana). Respecte a la terra sigillata es detecta una presència majoritària de la hispànica. Aquí cal fer especial referència a la troballa d'un fons de terra sigillata hispànica on hi ha segellat el nom del ceramista en una cartela rectangular. La inscripció és retrògrada i la seva transcripció és SAPIIO, és a dir, de la *officina* de Sapius. Sapius és un *cognomen* desconegut en els repertoris de segells de terra sigillata.

RELACIONS AMB JACIMENTS PROPERS

Ja hem remarcat abans l'estratègica situació de la vil·la. En aquesta zona s'assenten altres jaciments, que deuen la seva existència a les mateixes raons: proximitat del tiu, terres fèrtils, etc. Farem un breu repàs als llocs arqueològics més propers a la nostra vil·la. Per a la seva ubicació, vegeu la figura I:

a) El Pivé de Martí: possible poblat ibèric localitzat en les prospeccions de l'*Ager Tarraconensis*³ i catalogat amb el núm. 1/9. S'apreciaren ceràmiques ibèriques, ebussitanes i itàliques. Alguns fragments d'àmfora tarraconense i de *tegula* semblen allargar un xic la cronologia.

3. SIMON KEAY i JOSEP M. CARRETÉ: *Memòria de les prospeccions de l'Ager Tarraconensis* 1985-1988. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

b) Revellà: trobat durant les mateixes prospeccions que el jaciment anterior, i catalogat amb el núm. 1/11, els autors l'interpreten com un jaciment romà en base a 19 fragments ceràmics. Nosaltres creiem que amb un material tan escadusser és arriscat afirmar fins i tot la seva existència.

c) Les Fontanilles: poblat ibèric descobert en el transcurs de les prospeccions de l'*Ager Tarraconensis* amb el núm. 1/10 d'inventari. Es recollí principalment ceràmica ibèrica.

d) La Coma: poblat ibèric localitzat en les prospeccions anteriorment referides, amb el núm. 1/12 d'inventari. Es recuperà ceràmica ibèrica en abundància.

e) La Casera: vil·la romana núm. 1/13 d'inventari de les prospeccions de l'*Ager Tarraconensis*. Pel material recollit, es dedueix que es tracta d'una vil·la que funcionaria en època republicana i alt-imperial. L'escassa presència de materials tardans (un fragment de terra sigillata africana D) no és argument suficient per allargar la cronologia fins el baix imperi.

f) Alabastres Gasull: vil·la romana que és objecte d'aquest article. Sorprenentment no apareix en la memòria de l'*Ager Tarraconensis*, tot i que la zona on se situa cau de ple dins l'àrea prospectada en el «transect» 1.

g) Ferran: vil·la romana que conserva *in situ* un paviment d'*opus signinum* i dos murs, així com carreus i fragments de mosaic polícrom desplaçats. Els materials visibles en superfície indiquen una cronologia d'alt imperi.

h) Altafulla: a la plaça de l'Església hi ha uns *dolia in situ*, i en un carrer adjacent es veuen restes de paviments i conduccions romanes. A uns 200 metres, ja fora del poble, s'observen dos paviments d'*opus signinum* i murs. Molt probablement formen part del mateix jaciment. Per la ceràmica superficial es data en l'alt imperi romà.

De l'anàlisi de la distribució espacial dels jaciments se n'extreuen una sèrie d'observacions:

1. Els jaciments ibèrics se situen en zones muntanyoses, en llocs alts, encara que no en el punt més culminant dels turons. Situats en llocs estratègics de defensa, controlen la vall. Així, per exemple, els po-

blats de les Fontanilles i la Coma dominen el pas del riu en l'estret que formen les muntanyes del Castell de Santa Margarida i la del Balcó.

2. D'època romana, ometem referir-nos al Revellà, per tractar-se d'un assentament força dubtós. Tenim documentada en el període republicà la vil·la de la Casera, situada en un suau pendent, i encarada a la rambla de la Rasa, i potser la nostra. Les vil·les de Ferran, de la fàbrica d'alabastres, Altafulla i la ja esmentada de la Casera poden adscriure's a l'alt imperi sense cap problema, perquè dels set o vuit jaciments que comentem, no n'hi ha cap, segons sembla, que traspassi el segle III d.C. L'abandonament d'establiments rurals a partir d'aquesta data, i en molts casos anteriorment, implica una concentració de la propietat de la terra en poques mans. Potser el paper centralitzador passaria a partir d'aquest moment a la vil·la dels Munts, que després d'una destrucció a mitjans d'aquest segle renaixeria amb força.

JORDI LÓPEZ I VILAR